

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

NOVEMBER
1952

ONDER REDACTIE VAN:
H. DE JONG

25e JAARGANG
N° 9

UITGAVE DER VEREENIGING.

ADRES: MAJELLAPARK 61, UTRECHT

„OUD-UTRECHT” GAAT TWEE EXCURSIES MAKEN.

„UTRECHTS ZILVER”

In het Centraal Museum kan men momenteel de tentoonstelling „Utrechts Zilver” zien. Het bestuur meent goed te doen niet alleen op deze belangrijke en unieke expositie te wijzen maar ook de gelegenheid te openen voor gezamenlijk bezoek aan de tentoonstelling.

Daartoe zal op *Woensdagavond 5 November* om 8 uur een excursie naar het Centraal Museum plaats hebben. De kosten bedragen f 0,85 per persoon, rondleiding inbegrepen. Belangstellenden worden verzocht zich vooraf op te geven bij de secretaris der vereniging, mr N. B. ten Bokkel Huinink, Nieuwe Gracht 133, telef. 18478.

BUURKERK

De eigenlijke najaarsexcursie wordt gehouden op *Zaterdagmiddag 15 November*. Doel: de Buurkerk. Ongetwijfeld zullen velen dit kerkgebouw onder deskundige leiding eens grondig willen bezichtigen. Sedert 1938 is de vereniging er niet geweest. Het bestuur zal trachten een kleine tentoonstelling van prenten en andere bescheiden betreffende de Buurkerk en haar historie in te richten op de excursiemiddag.

De leden dienen om half 3 op het Buurkerkhof aanwezig te zijn. Einde van de excursie om 4 uur.

Namens het bestuur:

Ir J. D. M. BARDET, voorzitter

Mr N. B. TEN BOKKEL HUININK, secretaris

MEDEDELINGEN UIT DE VERENIGING.

SECRETARIAAT

Zoals uit het voorgaande blijkt, is er verandering gekomen in het secretariaat. Mr Th. A. Hoog zag zich wegens drukke werkzaamheden genoodzaakt ontheffing van zijn bestuursfunctie te vragen. Het bestuur heeft mr N. B. ten Bokkel Huinink te Utrecht bereid gevonden het secretariaat waar te nemen. Zijn adres is: Nieuwe Gracht 133.

ONTSTAAN VAN UTRECHT

Op vier achtereenvolgende Woensdagavonden in 1953 (21 en 28 Januari, 4 en 11 Februari) hoopt drs M. N. Acket, bestuurslid der vereniging, voor de Utrechtse Volksuniversiteit, voordrachten te houden over „Het ontstaan van Utrecht in verband met de wording van West-Nederland”. Reeds thans wordt de aandacht van de leden uit stad en provincie op deze voordrachten gevestigd. Zoals men zich zal herinneren, heeft de heer Acket in de Jaarboekjes en Maandbladen der vereniging menigmaal over het landschap in en om de stad geschreven. Met kaarten en lichtbeelden zal de spreker zijn betoog verduidelijken. Men wordt er op attent gemaakt, dat ook niet-leden van de Volksuniversiteit zich voor deze voordrachten kunnen opgeven.

OUDE NUMMERS

In een van de volgende afleveringen van het Maandblad zal men een lijst kunnen aantreffen van de uitgaven der vereniging, welke nog voor de leden te koop zijn.

Dikwijls wordt gevraagd naar oude nummers van het Maandblad. In veel gevallen kunnen deze nummers nageleverd worden.

Thans vraagt een der leden om de nummers 3 en 7 van de 18de jaargang (deze jaargang liep van 1943 tot 1945). Beide nummers zijn niet meer in het bezit der vereniging. Heeft misschien een van de leden deze nummers te missen? Dan zou de vrager zijn jaargang kunnen completeren.

Gaarna opgaaf aan het adres van de redacteur. Mocht iemand nog andere oude nummers willen afstaan omdat hij niet van plan is ze te bewaren, dan bewijst hij de vereniging een dienst ook deze nummers in te zenden, opdat daarmee weer andere leden geholpen kunnen worden.

RECTIFICATIE „DE STADSWEIDE”.

De heer J. Prakken vestigt de aandacht er op, dat tengevolge van een onoplettendheid zijnerzijds een paar namen zijn uitgevallen in het artikel over de Utrechtse Stadsweide (Maandblad September).

Bij vergelijking van de lijst van onderdelen der Stadsweide met de kaart merkt men dat wel op. Na de stukken *naest der Zogecule* had moeten volgen: „*In Witboems hoeve: 1e—4e vtl. Naest Witboems hoeve: 1e—12e vtl.*”

DE BUURKERK, OUDSTE PAROCHIEKERK VAN UTRECHT.

De plek waar de Buurkerk staat, behoort tot de zeer oude stadsdelen van Utrecht. Hier concentreerde zich de handel, met gevolg dat velen in deze omgeving gingen wonen.

Vermoedelijk heeft reeds in de 10e eeuw een kerkgebouw bestaan ter plaatse van de Buurkerk. Naast de reeds bestaande en bekende kapittelkerken in de stillere gedeelten der stad, nam in de 12e eeuw de Buurkerk haar plaats in als de eerste parochiekerk van Utrecht.

Een reeks van branden (\pm 1131, 1173, 1253, 1279) was het deel van dit bedehuis. In de 14e en 15e eeuw kreeg het zijn tegenwoordige vorm. De thans in restauratie zijnde toren dateert uit het eind der 14e eeuw. Kennelijk heeft de pas voltooide Domtoren inspirerend gewerkt op de bouwmeester; jammer genoeg zijn de plannen slechts ten dele uitgevoerd. Een achtzijdige lantaarn had als bekroning van de torenromp moeten dienen.

Het interieur der kerk, hoe boeiend ook, geeft evenmin volledig bevrediging. Men mist hier vooral het koor (gebouwd eind 14e eeuw, zijkoren 1507—1520, het geheel is afgebroken in 1586).

In de geschiedenis van Utrecht heeft de Buurkerk een vrij belangrijke rol gespeeld. Over de figuur van Suster Bertken, die van 1457 tot 1514 in een kluis bij de Buurkerk leefde, is de laatste tijd nogal eens geschreven. Wij verwijzen naar het artikel „Utrechtsche Kluizenaresen” van de heer Evers in het Maandblad van April 1952.

Tweemaal had de kerk te lijden van een beeldenstorm. De herinneringen daaraan zijn heden nog niet uitgewist. Als volkskerk geliefd was de Buurkerk ook het bedehuis der gilden; borden van het viskopers-, het smeden- en het bakkersgilde duiden daar op. Bekend is voorts het z.g. verkeersbord in de kerk.

In de toren hangt de banklok uit 1471, welke bij brand en andere bijzondere gelegenheden de burgerij opriep. De kerk bevat verscheidene restanten van muurschilderingen, een geschonden stenen altaarretabel en een preekstoel uit het laatst van de 16e eeuw. Van het vroegere orgel wordt een eikenhouten galerij bewaard in het Centraal Museum. Het museum Fléhite in Amersfoort bezit twee rouwborden uit de Buurkerk. Een drieluik met voorstellingen uit het leven van Maria — aan wie het bedehuis gewijd was — berust te Bingen.

Het binnenaanzicht van de kerk is de laatste tijd aanmerkelijk verbeterd door het verwijderen van de banken. Inplaats daarvan zijn fraaie stoelen naar oudhollands model neergezet.

Over de Buurkerk is een uitvoerige studie geschreven door de

heer Th. Haakma Wagenaar. Een beschrijving van 208 grafstenen en van de borden vindt men in „Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Utrecht” door mr P. C. Bloys van Treslong Prins.

de J.

DE BOUWMEESTER VAN HET HUIS TE AMERONGEN.

De bouwmeester Pieter Post stierf in 1669 en het is dus onmogelijk dat hij de schepper zou geweest zijn van kasteel Amerongen, dat tussen 1676 en 1680 gebouwd is. Als de overlevering dan ook spreekt van „Post”, kan niet Pieter bedoeld zijn, maar wel diens zoon Maurits, die tegelijk zijn leerling was. Maar heeft de overlevering gelijk? Ziedaar de vraag, die al ontelbare keren gesteld is en, helaas, nog steeds niet afdoende werd beantwoord. Ook in het rijke archief van Huis Amerongen zijn niet de bewijzen te vinden, die de overlevering tot wetenschap kunnen verheffen.

Toch zijn er, juist uit de tijd toen het slot verrees, veel bescheiden bewaard gebleven. Heer van de heerlijkheid was toen Godard Adriaan van Reede (1621—1691), bekend in onze geschiedenis als diplomaat en juist van hem zijn honderden ingekomen en minuten van uitgaande brieven bewaard gebleven. O.a. heeft de gezant alle brieven van zijn vrouw, Margaretha Turnor zorgvuldig bewaard.

Uit deze brieven schijnt wel enig licht over de bouw van het huis. Ten eerste blijkt dat Godard Adriaan in 1672 in Berlijn gewoond heeft ten huize van Michael Matthias Smidts. Deze heer was een Nederlands architect, die als meer landgenoten, fortuin gezocht had in Brandenburg. Met hem correspondeerde de heer van Amerongen ook, nadat de Fransen in 1673 zijn huis verbrand hadden, over de mogelijkheid om Brandenburgs hout te krijgen voor de wederopbouw.

Ten tweede blijkt uit de correspondentie, dat er waarschijnlijk alleen een ontwerp „in grote lijnen” bestaan heeft. Dat is op te delven uit de brieven van Margaretha Turnor, die met ware hartstocht de bouw leidde bij afwezigheid van haar echtgenoot. Zij spreekt over „meester Schut” en „meester Rietveld”, over een steenhouwer en een leidekker. U kunt het allemaal uitvoerig lezen in „Kasteel Amerongen en zijn bewoners” door Mejuffrouw A. W. J. Mulder. Wijlen prof. dr ir D. F. Slothouwer heeft in dit prachtig geïllustreerde boek een bijdrage geleverd over „De Architectuur”. De conclusie waartoe hij wel haast komen moest, was deze: Godard Adriaan stond in verbinding met Smidts, waarschijnlijk is het ontwerp dus gemaakt door deze Nederlandse architect, misschien in verbinding met de hele kring van Nederlandse

kunstenaars, die in Berlijn werkte. Mogelijk is Smidts zelfs in 1675 in de gelegenheid geweest de situatie ter plaatse op te nemen, bij het bezoek dat de Grote Keurvorst toen aan de Republiek en ook aan Amerongen bracht.

Van belang is ook dat de Vrouwe van Amerongen 28 April 1677 schrijft: „den heer bouwmeester quam voorleede Paesdach hier, heeft ons heel gebou..... gesien, die U H.Ed. sal segge hoe hij 't gevonde heeft”.

Godard Adriaan bevond zich op dat moment niet in Berlijn maar in Bremen, maar het is waarschijnlijk dat met „de heer bouwmeester” Smidts bedoeld is, *waarschijnlijk*, niet zeker. Maar in elk geval volgt uit dit bezoek niet logischerwijze dat Smidts de ontwerper geweest is. Er kwamen voortdurend reizigers, die het bouwwerk wilden bewonderen, het betekent niets dat een bouwmeester, die de heer van Amerongen kende, eens kwam kijken en zijn bevindingen zou meedelen aan de gezant.

Trouwens, Smidts was een leerling van Pieter Post en Pieter Post zelf had zijn sporen ook in Brandenburg nagelaten. In „Siegerland” jrg. 1934 en 1935 is een serie interessante artikelen verschenen van dr ir G. A. C. Blok over Johan Maurits van Nassau en de beide Posten, Pieter en Maurits.

Johan Maurits was een hartstochtelijk bouwer — het Maurits-huis is hiervan lang niet de enige getuige. Dr Blok betoogt dat Pieter Post voor hem als „Herrenmeister” van de Duitse Orde het slot „Sonnenburg” bij Berlijn gebouwd heeft. Maurits, het petekind van de vorst, werkte zo ± 1670 aan een somberder opdracht, de grafkelder in Siegen, waar Johan Maurits begraven is en tussen 1672 en 1677 werkte Maurits aan een verzameling tekeningen van alle bouwwerken op last van Johan Maurits vervaardigd, die in boekvorm de wereld moesten overtuigen van de liefde van deze vorst voor de bouwkunst. Bij deze artikelen waren twee brieven afgedrukt van..... Godard Adriaan van Reede aan Johan Maurits, één uit 1672 en één uit 1676. In de eerste vertelt de heer van Amerongen dat hij „Sonnenburg” bezocht heeft, de tweede spreekt over de opbouw van het slot Amerongen.

Mejuffrouw Mulder was zo vriendelijk een onderzoek in te stellen in het Koninklijk Huisarchief en, zowaar — in het archief van Johan Maurits bevonden zich 23 brieven van Godard Adriaan van Reede. De brief, waarom het gaat, is van Februari 1676 en de heer van Amerongen schrijft hierin:

.....hoope dat nu oock eenmael besloten sal worden over mijn afgebrant huys, waervan U F. Gen. *den oppersten opperman* is”.

Dus — op het ontwerp voor Huis Amerongen heeft Johan Maurits van Nassau invloed gehad. Zelf en alleen? Volgens dr Blok „(besasz) Moritz eine weit über das gewöhnliche Lienthum hinausgehende Einsicht in den Organismus eines Bauwerkes”.

Maar hij stond ook in deze jaren in voortdurend contact met Maurits Post en ook Godard Adriaan woonde tussen 1673 en 1676 meestal in Den Haag, waar hij deze bouwmeester heel gemakkelijk kan ontmoet hebben. Natuurlijk sluit dit ook beraadslagingen met Smidts niet uit, maar het feit dat in elk geval ook vorst Johan Maurits iets met de bouw van Huis Amerongen te maken heeft, geeft toch weer meer grond aan de overlevering.

ALEID W. v. d. BUNT

BOEKAANKONDIGING.

Centraal Museum, Utrecht.
Catalogus der schilderijen [Utrecht] 1952.
(LVIII en 512 blzn. met 173 afb. en uitslaand schematisch overzicht der Utrechtsche schilderschool XVe-XVIIIe eeuw).

Het werd reeds lang als een gemis gevoeld, dat de eerste druk (1933) van den schilderijencatalogus van het Centraal Museum uitverkocht was. Wie iets meer dan een vluchtig bezoeker is en ook wie thuis, af en toe of geregeld, in contact wil blijven met den inhoud van een belangwekkend museum, kan een beschrijvend catalogus niet ontberen. Reden genoeg reeds om de verschijning van den 2en druk met vreugde te begroeten. Hij werd samengesteld door de bewaarde hand van jonkvr. dr. C. H. de Jonge, die na haar aftreden als directrice van het Centraal Museum in de gelegenheid gesteld werd, dit belangrijke, nog in haar ambtstijd aangevangen werk te voltooien.

Het is allermintst een herdruk zonder meer geworden. Bevatte de eerste druk een beschrijving van alle in het Centraal Museum bewaarde schilderijen, dus zoowel die in stedelijk bezit als die van het Aartsbisshoppelijk Museum, de nieuwe catalogus beperkt zich tot de stedelijke collectie, daar van de schilderijen van het Aartsbisshoppelijk Museum eenige jaren geleden een afzonderlijke catalogus verschenen is. Ook

de nieuwere en moderne meesters van 1850 tot heden werden niet meer opgenomen: van deze, naar de nieuwe museum-dépendance (Maliebaan 42) overgebrachte groep, is een aparte beknopte catalogus in bewerking. Anderzijds bevat de nieuwe uitgave veel meer dan de vorige. Het museumbezit is natuurlijk door legaat, schenking en koop in de laatste twintig jaar uitgebreid, maar bovendien werden thans, naast de schilderijen, ook de teekeningen, aquarellen, pastels, gravures, etsen, houtsneden en litho's opgenomen, verdeeld over de beide hoofdafdeelingen van utrechtsche en niet-utrechtsche meesters, terwijl als een soort aanhangsel de niet omvangrijke collectie miniaturen en silhouetten beschreven wordt. Zoo ontstond een boekwerk van 1436 catalogusnummers.

Behalve vermeerdering constateert de aandachtige lezer ook verandering. De inhoud van een museum is immers voor een gedeelte wisselvallig, voorzoover nl. bruikleenen kunnen worden teruggenomen en nieuwe in de plaats kunnen treden.

Ik voerde zoo juist een „lezer” van dezen catalogus ten tooneele. Inderdaad, een werk als dit is niet alleen een handleiding bij het rondgaan in het museum, maar ook studiemateriaal, ook belangwekkende lectuur voor wien de pictoriale kunst ter harte gaat. Een uitvoerige Inleiding behandelt de utrechtsche

schildersverenigingen, de stedelijke verzamelingen en de utrechtsche schilderschool. Dan volgen de beschrijvingen van de aanwezige kunstwerken, vergezeld van mededeelingen over de kunstenaars en opgave van literatuur over hun werk. Nergens vindt men over de merkwaardige groep schilders, die de utrechtsche school genoemd wordt, zoo veel belangwekkends bijeen als hier. Met zijn talrijke afbeeldingen van schilderijen, teekeningen en gravures vormt zoo'n boek een bezit, dat iedere Utrechter van eenige cultuur zich moest verwerven. Te duur? Neen, heelemaal niet. Voor den ongehoord lagen prijs van f 3,50 is men eigenaar van dezen voortreffelijken museumcatalogus, waarmee stad en bewerkster gelukgewenscht mogen worden.

Of er dan geen enkele aanmerking te maken valt op deze uitgave? Natuurlijk wel, maar zij zijn bepaald niet vele en van ondergeschikten aard.

Vooreerst constateert de critische lezer met eenige verwondering, dat de titel „Catalogus der schilderijen” niet den inhoud van de veel rijkere lading dekt. Ook kan men het boek te dik om prettig hanteerbaar te zijn en de marge in verhouding tot den breedgezetten tekst te smal vinden. Een splitsing in een deel schilderijen en een deel teekeningen, gravures etc. zou echter weer bezwaren van anderen aard hebben meegebracht.

Vervolgens is mij in het beschrijvings-systeem niet duidelijk willen worden, waarom bij sommige kunstenaars met een uitvoerig, over meer bladzijden beschreven oeuvre (Martens, Martens van Sevenhoven), de naam in kleine letter met „vervolg” boven aan de bladzijde gedrukt staat en bij anderen met een even uitvoerige reeks, ook afzonderlijk genummerde werken (Scorel, van Loon.

van der Passe, Quinkhard) deze bijzondere aanduiding is weggelaten. Bij P. J. Lutgers, van wien 61 teekeningen onder één nummer vermeld worden, is deze kop-vermelding verklaarbaar, bij de anderen komt zij mij overbodig voor.

En tenslotte zijn er, behalve eenige zetfouten, ook nog enkele onjuistheden en omissies te signaleren. De teekening van van Attevelt „Vier burgers met de stadsbanier” (nr. 368B) is niet vervaardigd naar een glasraam in de Buurkerk, maar naar een in het Deutsche Huis; die van de „Burgemeesters en oudermannen” (368A) daarentegen naar een raam in de Buurkerk. Bij de Beyers teekening van de Ganzenmarkt (697) had een verwijzing naar Jaarb. Oud-Utrecht 1947/48 niet mogen ontbreken. Het „Haverland” (406) is niet het tegenwoordige Willem van Noortplein, maar een buurtje aan de overzijde van het Zwarte Water, nu gedeelte van de Willem Arntzkade. Lieflands boek „Utrechts Oudheid” (885) is niet van 1860, maar 1857. Er is geen consequentie betracht in de schrijfwijze van de namen van kerken, altaren en straten, waar we St. Jacobskerk (291), St. Janskerkhof (257—260), St. Petruskapel (261), St. Lucasgilde (Inleiding en 346), St. Barbara- en St. Margaretha- (beter: Margareta-) altaar (XV) aantreffen naast Janskerk (XV), Nicolaaskerk (409), Janskerkhof (18) en Bartholomeus-altaar (XVII). De eerste schrijfwijze verdient als historisch-juiste de voorkeur en werd dan ook door Muller en zijn opvolgers in catalogi en andere publicaties gebruikt. Over schrijfwijzen gesproken: „Vondel's relaties” (14 en 105) moet naar den nog altijd geldenden regel (zie van Dale, 7e druk, blz. XXVI) „Vondel's relaties” (zonder komma) zijn, gelijk de schrijver van het aangehaalde artikel indertijd zorgvuldig heeft laten drukken. Wie

wordt verder niet even kriebelig bij een „nog te verschijnen” Gids (XI), een constructie, die alleen bruikbaar is bij transitieve werkwoorden. Men kan, als men daar plezier in heeft, spreken van een uit te geven boek, een te werpen steen, maar niet van een te vallen steen of een te verschijnen boek.

Schoolmeesterijtjes, fitterijtjes, zal deze of gene zeggen. Neen, liever zie men deze opmerkingen als bewijzen, dat recensent den catalogus met bijzondere aandacht bekeken heeft. Niemand zal

trouwens zoo onwijs zijn om deze kleine onvolmaaktheden minder waardeering te hebben voor den verrichten, van zoo-veel kennis en bekwaamheid getuigenden arbeid en de bewerkster zelf zal wel instemmen met Vondels regels in Den Gulden Winckel:

Noeyt yemand zoo bespraect diens
tong niet eens en lispt,
En niemand oeyt zoo wijs, die niet
mocht zijn berispt.

J. W. C. VAN CAMPEN

KLEINE MEDEDELINGEN.

Portret van prof. Aemilius. — „Wie het Universiteitsgebouw binnenkomt —, zo lezen we in het orgaan van het Utrechts Universiteitsfonds *Post iucundam iuventutem* van Juni 1952 —, vindt links de kamer, waar sinds enkele jaren de pas gepromoveerde zijn receptie houdt. In deze receptiezaal is op de Universiteitsdag (20 Maart) een klein gezelschap van eredoctoren der utrechtse universiteit, leden van de Academische Senaat, leden van het Universiteitsfonds en vertegenwoordigers van de studenten bijeengekomen om getuige te zijn van de overdracht van het portret van Antonius Aemilius aan het Curatorium. Aemilius was een van de hoogleraren, die bij de instelling van de Universiteit de Academische Senaat vormden.

Zijn portret, een schilderij van grote kunstwaarde, dat overeenkomst in stijl toont met het werk van de oudere van Dijk, werd door Prof. van Gelder in Londen gevonden. Het werd geschilderd door Jansen van Ceulen, een Haags schilder uit de zeventiende eeuw. Terstond werden plannen beraamd om dit werk voor de Universiteit aan te kopen. De President-Curator heeft een groot

aandeel gehad in dit initiatief. De eredoctoren brachten gelden voor de aankoop samen, leden van de Senaat gaven financiële steun en het Universiteitsfonds vulde het ontbrekende aan.

Zo was het mogelijk het portret van Aemilius naar Utrecht over te brengen, waar het nu, geflankeerd door kleinere schilderijen van vier van zijn tijdgenoten, die al in de collectie portretten in de Senaatszaal aanwezig waren, de receptiezaal siert.”

De aanduiding van Cornelis Jansen (Jonson) van Ceulen als Haags schilder is wel wat eenzijdig. Inderdaad bestaan er portretgroepen door hem in 1647 te 's-Gravenhage geschilderd, maar evenzeer bestaan er Middelburgse van 1650. Toen hij in 1643 als vijftiger uit Londen kwam, waar hij van zijn geboorte af geleefd had en sedert 1618 hof- en society-schilder was geweest, liet hij zich te Middelburg in het St. Lucasgilde inschrijven. In 1646 komt hij voor te Amsterdam, in 1652 te Utrecht, waar hij blijkbaar is blijven wonen en in 1661 overleed. Het Centraal Museum bezit vier door hem geschilderde portretten.
v. C.